

szintén megemlítik, hogy a *nemety* szóban az *y-t* idegen kéz *h-ra* javította. Szerintem valószínű, föltehető, hogy itt a *németi* 'németországi' jelentésben áll, amit a javító nem érzett. A *német*-nek tehát 'Németország' jelentése lenne, értve itt ezen a Német-római Császárságot, a Német Birodalmat, illetve ide tartozó német fejedelemségeket, területeket. *Németország* adataira lásd például JókK. 123: "Nemÿnemew *nemet orzabely* [ɔ: orzagbely] frater" (illi fratri *de almania*); MargL. 185(93r): "vala nemely nemes vr. alexander nevev . es jar vala mageri kÿraltvl siciliaÿ kÿralhoz kevuetsgeben . Ez alexander vr . egÿ jdevben mene *nemet orzagban* austriaban . es eseek ... fogsagban ... nemely *nemet* vrnak mÿatta". A kettős szófajú népnévnek országnévként való használata (pl. *Olaszban voltam*) a régi magyarban általában nem ismert (l. pl. NySz., TESz., Gl.). Nemrég azonban megírtam, hogy a magyar szó az ÉrdyK.-ben néhányszor szerepel 'Magyarország' jelentésben: 396: "Bela ... *magyarraa* yewt vona", 398: "mykoron azeert *magyarraa* yewttenek vona", 400: "Az kwn kyal ... nagy haddal be yewe *magyarraa*" (vö. 397: "nagy haddal be yewe e[meg *magyar orzagba*]"). És ide vonható még a régiségben gyakori *magyari* ~ *magyeri* szó is (l. MNy. 85 [1989]: 343). Ezek és a MargL. adata alapján lehetségesnek tartom, hogy a *német* szónak a régiségben is volt 'Németország' értelme. Nyelvészeti szempontból az mellékes, hogy IV. Béla Anna nevű leányát a Magyarországra menekült Rosztiszláv csernyigovi herceg vette el, aki később itt Bosznia, Macsó és Északnyugat-Bulgária ura lett. 1262-ben halt meg, s bár nem kizárt, nem tudok róla, hogy özvegye újra férjhez ment volna. Anna Erzsébet nevű testvére I. Henrik bajor herceg felesége volt, talán ez okozta a tévedést (l. HÓMAN-SZEKFÜ, Magyar történet. 2: 160. l. utáni t., 171; Magyarország történeti kronológiája. 1. Főszerk. BENDA KÁLMÁN. Bp., 1981. 149–58). A MargL.-tól nem feltétlenül várhatunk családtörténeti pontosságot.

Pelikán. A *gödény* és a *pelikán* szavak történetéről, névként való előfordulásukról is nemrég cikket írtam (MNyTK. 183 [1989]: 360–7). Megemlítettem, hogy a *pelikán* szóból nem annyira a madárhoz való hasonlóság alapján, hanem inkább a pelikán-szimbólumhoz (Krisztusnak, az áldozatkészségnek a jelképe) kapcsolódva s névváltoztatással lehetett családnév. Ezt azzal egészítem ki, hogy mivel *Pelikán* családnév például a csehben és a szlovákban szintén van (Jirži *Pelikan* cseh politikus), a magyar *Pelikán* nevek egy része innen vagy más nyelvekből is származhat.

A. MOLNÁR FERENC

A személynevek nyomatókához

1. "A kételemű egyéni név fontosabb elemének ma már a családnevet érezzük" (SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 45.). E megállapítás igazságát nem vitathatjuk. Ebből következően a kételemű személynévnek a természetes nyomatókólása csak az lehet, hogy a vezetéknev

(családnév) a kiemelt, s a keresztnév (utónév) hangsúlytalan. A Pedagógusjelöltek Kazinczy-versenyein Péchy Blanka gyakran ostorozta a versenyzőket, mert nem a fenti módon emelték ki a felolvasandó személyneveket.

2. A személynevek nyomatéki viszonyainak tisztázására kísérletsorozatba kezdtem. A vizsgálat és a feldolgozás során arra a kérdésre kívántam választ kapni, hogy milyen nyelvi és nyelven kívüli tényezők befolyásolják az egyes névelemek dinamikai, dallammal, szünettel, esetleg tempóváltással történő kiemelését. Az első kísérlet anyaga a saját név elmondása, a bemutatkozás volt. 30 egyetemista volt a vizsgálati személy. A diákok bemutatkoztak, és néhány szót mondtak magukról. Ezt magnetofonszalagra vettük. A néhány bemutatkozó szó elmondásával az volt a célom, hogy minél természetesebb legyen a bemutatkozás, ne fordítsanak az átlagosnál nagyobb figyelmet a diákok a nevük elmondására. Ezután a bemutatkozásokat egymás után másoltuk. Egy-egy név háromszor ismétlődött, az ismétlések között 5 sec-nyi szünet volt. Az új név 10 sec-nyi szünet után következett. Ezt a magnetofonfelvételt 10 fő hallgatta meg és minősítette. Közülük 5-en beszédtechnikai speciális kollégiumra járó egyetemisták, 5-en pedig gyakorló pedagógusok. A percepciók kísérlet résztvevői a sorszámozott lapon 5 lehetőség között választhattak:

a) a vezetéknev (családnév) nyomatékos, a keresztnév (utónév) nyomatéktalan

b) a vezetéknev nyomatéktalan, a keresztnév a nyomatékos

c) mindkét névelem egyformán nyomatékos

d) mindkét névelem nyomatékos, de a vezetéknev nyomatéka az erősebb

e) mindkét névelem nyomatékos, de a keresztnév nyomatéka erősebb

3. A feldolgozás során azokat az adatokat vettem csak figyelembe, amelyeknek a megítélésében 70 %-os volt az egyetértés, tehát 10-ből 7-en egyformának hallották a névelemek nyomatékát.

A természetesnek tartott – a vezetéknev kiemelése – változatot mindössze 8 diáknál (26,7%) hallották a tesztelők. 6 beszélőnél (20%) vélték hallani a keresztnév határozott nyomatékolását. A legtöbb egyetemista nevének mindkét elemét megnyomta. 16 vizsgálati személy (53,3%) mutatkozott be így a tesztelők véleménye szerint. A c), d), e) csoportot a feldolgozás során együtt kellett kezelnem, mert olyan nagy volt a szóródás az érzékelésben. Abban azonban egyetértettek a meghallgatók, hogy mindkét névelem nyomatékos.

4. Érdeemes megnézni, hogy milyen tényezők befolyásolhatják a bemutatkozáskor a névelemek nyomatéki viszonyait.

A kijelentés dallama együtt jár az elől érzékelt nyomatékkal. Amikor a vezetéknevet hallották nyomatékosnak a tesztelők, mindig ereszkedő volt a bemutatkozás dallama. Azokban az elhangzásokban, amelyekben a diák azt is hozzátette a nevéhez, hogy "vagyok", s a folytatáson gondolkozva nem zárta le a közlést, vagy a dallam lebegtetésével, vagy emelésével kapcsolta a bemutatkozáshoz a további információt, a meghallgatók inkább érzékelték a keresztnév nyomatékát.

Ritmikai tényezők is szerepet játszhatnak a bemutatkozás nyomatéki viszonyainak alakításában. Úgy tűnik, ha túl hosszú a családi név, kívánczik az újabb nyomaték, a beszélő könnyebben zökkenti meg dinamikai kiemeléssel a kételemű név második elemét.

Befolyásolhatják egyéb tényezők is a személynevek nyomatékolását. Ha a vezetéknev gyakori, mindennapos, a keresztnév ritkább, szívesebben emeli ki a bemutatózó az általa érdekesebbnek, szebbnek vélt névelemet.

5. Az adatközlők, a bemutatkozók kiválasztása esetleges volt. A meghallgatók véleménye sem azonos az egzakt mutatókkal, hiszen a tesztelők belehallhatják az általuk hallani vélt változatot is a hanganyagba, de már az is jelzésértékű. Bizonyosnak tűnik, hogy a természetesnek tartott személynévi nyomatékolás a gyakorlatban egyáltalán nem természetes, nem általános. A dolgozat keretében azonban csak a figyelem felkeltésére kerülhetett sor.

MOLNÁR ILDIKÓ

Veresegyház külterületi neveinek alaki szerkezetéről

Ismeretes, hogy egy-egy terület, település helyneveiben nemcsak a szigorúan vett névtani jellemzők mutatkoznak meg, hanem egyéb nyelvi és nyelven kívüli vonatkozások is. Bár a következőkben főként alaktani szempontból vizsgálom meg adataimat, bizonyos jelentéstani sajátosságok fölillantására is alkalom kínálkozik. A gazdag névanyag és a szűkre szabott terjedelem nem teszi lehetővé a teljességre való törekvést, ezért az egyelemű földrajzi nevek közül csupán azokkal foglalkozom, amelyek jelentéstani szempontból valamiféle többletet nyújtanak, vagyis jelentéstapadással jöttek létre. A többelemű neveket alaktani szempontból tüzetesebben vizsgálom.

A továbbiakban bemutatandó egyelemű nevek valójában csupán formailag tekinthetők egyeleműeknek. Mindegyiküknek él a faluközösség nyelvében egy teljesebb, alaptaggal ellátott változata is. A szerkezetes formát inkább az írásos források, régi térképek tartalmazzák, a rövidebb formát pedig az élőbeszéd. Sokszor előfordul azonban a párhuzamos szóbeli használat is. Nem egy esetben áll szemben a többes számú egyelemű név (*Laposok*) az azonos tőből származó többelemű megnevezéssel (*Laposi-dűlő*).

1. Rendszerbe foglalva tehát az egyelemű nevek a következő sajátosságokat mutatják.

1.1. Általánosan és állandóan egyelemű nevek. Ezek többnyire a terület mai vagy régebbi állapotának köznévi megjelölései, melyeket a